

УДК 594

Н.В. Гураль-Сверлова, Р.І. Гураль

РІДКІСНІ ТА МАЛОВІДОМІ МОЛЮСКИ (GASTROPODA ET BIVALVIA) УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Ключові слова: молюски, *Gastropoda*, *Bivalvia*, охорона, Карпати, Україна.

Питання охорони молюсків досі не отримало належної розробки ані для України загалом, ані для її західного регіону. Яскравим свідченням цього є надзвичайно мала представленість молюсків у Червоній книзі України (надалі в тексті – ЧКУ). Так, серед близько 200 видів наземних молюсків, відомих на даний час на території України, до останньої редакції ЧКУ [36] внесено лише 14 видів, серед яких 4 види трапляються у Криму, а 10 – на заході України, переважно в Українських Карпатах. Прісноводні червононогі молюски представлені в ЧКУ [36] лише двома таксонами, видова самостійність яких не є загально визнаною. Незважаючи на попередні розробки та рекомендації [19], повністю відсутні в ЧКУ прісноводні двостулкові молюски. Все це зумовило необхідність узагальнити дані щодо рідкісних та маловідомих молюсків Українських Карпат, більшість з яких можуть потребувати спеціальної охорони на регіональному або загальнодержавному рівнях.

Матеріал і методика досліджень

Узагальнено літературні та власні дані щодо 32 видів наземних і прісноводних молюсків, локально розповсюджених в Українських Карпатах. Крім того, використано матеріали малакологічного фонду Державного природознавчого музею НАН України (надалі в тексті – ДПМ).

Результати досліджень

1) *Acicula perpusilla* (Reinhardt, 1880) (родина Aciculidae)

Розповсюджений у Сербії та західній частині Румунії; відома також одна знахідка в наносах р. Тиса в північно-східній Угорщині [40]. В Україні перша достовірна знахідка була зроблена в 2003 р. в ур. Кузій Карпатського біосферного заповідника [15, 27]. Раніше на території України *A. perpusilla* необгрунтовано синонімізували з *A. oedogyra* (Paladilhe, 1868) (внутрішньовидова форма *A. polita* (Hartmann, 1840)) [2, 3], хоча вони суттєво відрізняються за розмірами, будовою і забарвленням черепашок [15].

Розповсюдження *A. perpusilla* на території України вимагає подальшого уточнення, що значно ускладнюють дрібні розміри цього виду: висота черепашки – до 2,0 мм, її ширина – до 0,7 мм [40]. Імовірно, на півдні Закарпатської області проходить межа його ареалу.

Подібно іншим видам з родини Aciculidae, *A. perpusilla* населяє вологу підстилку в лісових біотопах. Загрозу для нього можуть становити знищення або антропогенна трансформація лісових біотопів.

2) *Acicula jankowskiana* Jackiewicz, 1979 (родина Aciculidae)

Відомий лише з типового місцезнаходження в Українських Карпатах – долини р. Женець біля с. Татарів (Кремінці) Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл. [40, 43]. На даний час відомо лише 4 екземпляри цього виду: голотип, 2 паратири [43], 1 топотип [40]. Типова серія зібрана у 1926 і 1933 рр. [43]. Дані щодо пізніших знахідок у літературі відсутні [2, 3, 40]. Типовий матеріал був знайдений у буковому лісі на прирічковій терасі [43].

Надзвичайно обмежені дані щодо *A. jankowskiana* та недавня знахідка на півдні Закарпатської обл. *A. perpusilla* (див. вище) свідчать про необхідність детальнішого вивчення представників родини Aciculidae на території Українських Карпат.

Більшість авторів підкреслюють значну зовнішню подібність черепашок *A. jankowskiana* і ширше розповсюдженого в Українських Карпатах *Acicula parcelineata* (Clessin, 1911) [2, 3, 40, 43], проте *A. jankowskiana* не має характерних для *A. parcelineata* тонких радіальних борозенок на поверхні черепашки. На жаль, в українській малакологічній літературі [2, 3] описи *A. jankowskiana* супроводжуються не зовсім вірним зображенням (рисунок, Б). Хоча у згаданих літературних джерелах підкреслюється, що контурне зображення виконане на основі фотографій типового матеріалу з монографічної роботи [40], порівняння зображень демонструє досить суттєві відмінності в опуклості обертів та особливо в формі устя. Для зручності порівняння наводимо контурне зображення (рисунок, А), виконане нами на основі фотографії голотипа *A. jankowskiana* у першоописі цього виду [43].

3) *Terrestribythinella baidashnikovi* Sitnikova, Starobogatov et Anistratenko, 1992 (родина Terrestribythinellidae [2, 3, 29] або Amnicolidae [46])

Відомий лише із Закарпатської області України. У літературі описано лише дві знахідки на території Карпатського біосферного заповідника: в Угольському л-ві, де знаходиться типове місцезнаходження [2, 3, 29] та в ур. Кузій [15]. З типового місцезнаходження було описано відразу 2 види роду *Terrestribythinella* – *T. baidashnikovi* та *T. carpathica* [29]. Пізніші збори з ур. Кузій виявили, що вони не лише живуть разом, але й пов'язані перехідними формами [15] та, очевидно, є синонімами.

Ареал *T. baidashnikovi* вимагає подальшого уточнення, що ускладнюють дрібні розміри, специфічне середовище існування та конхологічна подібність з представниками родини Bythinellidae (див. нижче).

За способом життя *T. baidashnikovi* є амфібіотичним видом, який населяє перезволожену листяну підстилку по берегах невеликих струмків у букових лісах. У зв'язку з цим для нього можуть бути небезпечними зміни гідрологічного режиму, пов'язані з господарською діяльністю.

4) *Terrestribythinella amphibiotica* Anistratenko, 1995 (родина Terrestribythinellidae [2] або Amnicolidae [46])

Відомий лише з типового місцезнаходження – ур. "Зачарована долина" в Іршавському р-ні Закарпатської обл. [2]. На відміну від інших представників роду [29], був описаний лише на підставі конхологічних ознак [1]. За формою (рисунок, В) та розмірами (таблиця) черепашки *T. amphibiotica* дуже подібні до черепашок *Bythinella austriaca* (рисунок, Г). Як прісноводні молюски з роду *Bythinella*, так й амфібіотичні молюски з роду *Terrestribythinella* тісно пов'язані з невеликими гірськими потоками, що також може призводити до помилок у їх визначенні.

Таблиця

Розміри черепашок *T. amphibiotica* і *B. austriaca* за даними В.В.Аністратенка [2]

Вид	Висота черепашки, мм	Ширина черепашки, мм
<i>T. amphibiotica</i>	до 2,45	до 1,50
<i>B. austriaca</i>	2,4–3	1,4–1,6

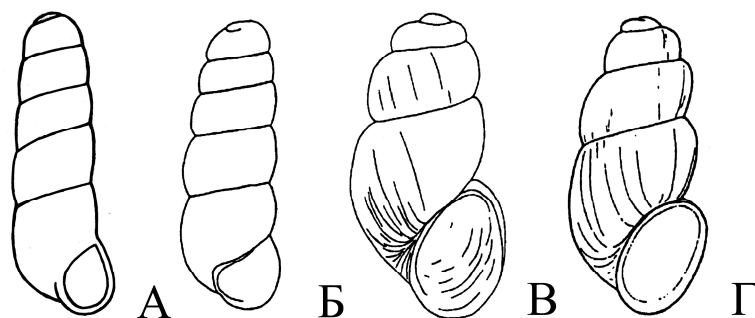

Рис. Черепашки молюсків: А – *Acicula jankowskiana*, контурне зображення, зроблене на основі фотографії голотипу [43]; Б – те саме з роботи В.В. Аністратенка [2]; В – *Terrestribythinella amphibiotica* [2]; Г – *Bythinella austriaca* [2].

5) *Paladilhopsis carpathica* L.Soo, 1940 (родина Hydrobiidae [41] або Belgrandiellidae [2, 3])

Знайдений в печерах г. Говерла [2, 3].

6) *Bythinella austriaca* (Frauenfeld, 1856) (родина Hydrobiidae [41] або Amnicolidae [2, 3])

Занесений до Червоного списку МСОП (IUCN) зі статусом "Least Concern" [42]. Розповсюджений у Східних Альпах і Карпатах [41]. В Україні трапляється переважно в гірській, зрідка – в передгірній частині Карпат [2, 3]. Відомі поодинокі знахідки в Закарпатській та Івано-Франківській областях [3].

Трапляється у джерелах, струмках, потоках. Щільність заселення гідротопів сильно варіює: від 1,5 до 320 екз./м² [3]. У зв'язку зі способом життя потенційну загрозу для *B. austriaca* можуть становити зміни гідрологічного режиму, пов'язані з господарською діяльністю.

7) *Bythinella hungarica* Hazay, 1881 (родина Hydrobiidae [41] або Amnicolidae [2, 3])

Розповсюджений у Карпатах [41]. Відомі поодинокі знахідки в Закарпатській області [3, 18]. Біля с. Усть-Говерла Закарпатської обл. щільність заселення струмка становила 20 екз./м² [3]. Екологія та фактори потенційної загрози – аналогічно попередньому виду.

8) *Lymnaea glutinosa* (O.F. Müller, 1774) (родина Lymnaeidae)

Занесений до Червоного списку МСОП (IUCN) зі статусом "Data Deficient" [42]. Розповсюджений в Європі та Західному Сибіру [32]. В Україні відомий з басейнів Прип'яті, середнього Дніпра, верхнього і середнього Дністра [13, 32, 33]. Єдина

знахідка на території Передкарпаття – р. Жижва в ок. с. Верчани, Стрийський р-н, Львівська обл. [13].

Стагнофільний вид, населяє переважно постійні стоячі та повільно текучі водойми із замуленими, торф'янистими або глинисто-піщаними донними відкладами. Може траплятися також у заплавах річок і в меліоративних каналах, розташованих на території пасовищ. В околицях с. Верчани щільність заселення гідротопу становила 5-20 екз./м² (за спостереження 2002-2004 рр.) [13].

9) *Gyraulus acronicus* (Férussac, 1807) (родина Planorbidae)

Був рекомендований до занесення до ЧКУ по II категорії як вразливий вид [34]. Голарктичний вид. В Україні зареєстрований у басейнах Дунаю, Дністра, Південного і Західного Бугу, Дніпра, Сіверського Донця та в річках Криму [34]. Спорадично трапляється в Українських Карпатах: від Передкарпаття до Закарпатської низовини [18, 31, 34].

Найчастіше оселяється в постійних водоймах, де течія відсутня або її швидкість не перевищує 0,1 м/с, з повною прозорістю води, на різноманітних типах донних відкладів. У передгірній зоні Українських Карпат середня щільність популяцій становить 5 екз./м², у гірській зоні – 2 екз./м² [34].

10) *Gyraulus laevis* (Alder, 1838) (родина Planorbidae)

Був рекомендований до занесення до ЧКУ по II категорії як вразливий вид [34]. Голарктичний вид. В Україні зареєстрований у басейнах Дунаю, Дністра, Південного і Західного Бугу, Дніпра, Сіверського Донця та в річках Криму [34]. В Українських Карпатах спорадично трапляється переважно на Закарпатській низовині та Передкарпатті [18, 34].

Найчастіше оселяється в постійних водоймах зі швидкістю течії до 0,2 м/с, з повною прозорістю води, на різноманітних типах донних відкладів. У передгірній зоні Українських Карпат середня щільність популяцій становить 2 екз./м², у гірській зоні – 1 екз./м² [34].

11) *Gyraulus rossmaessleri* (von Auerswald, 1852) (родина Planorbidae)

Був рекомендований до занесення до ЧКУ по II категорії як вразливий вид [34]. Голарктичний вид. В Україні зареєстрований у басейнах Дунаю, Дністра, Південного і Західного Бугу, Дніпра, Сіверського Донця [34]. В Українських Карпатах спорадично трапляється переважно на Передкарпатті [31, 34].

Досить часто трапляється у тимчасових водоймах, зрідка оселяється в ріпалі річок, де швидкість течії не перевищує 0,1 м/с, з повною прозорістю води. Надає перевагу піщано-мулистим і мулистим донним відкладам, хоча може оселятися й на глинисто-мулистих, піщаних, глинистих, торф'янистих. У передгірній зоні Українських Карпат середня щільність популяцій становить 3 екз./м², у гірській зоні – 2 екз./м² [34].

12) *Spermodea lamellata* (Jeffreys, 1830) (родина Valloniidae)

Розповсюджений у прибережних областях західної та північно-західної Європи [38]. Єдина відома знахідка на території України була зроблена у другій половині XIX ст. в околицях с. Текуче Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. [39], матеріал зберігається в малакологічному фонді ДПМ [27]. Присутність цього виду в сучасній наземній малакофауні Українських Карпат (та України загалом) вимагає подальшого підтвердження.

13) *Pupilla sterrii* (Voith, 1840) (родина Pupillidae)

Розповсюджений у гірських областях Середньої та частково Південної Європи, на Кавказі та в Середній Азії [38, 46]. Теплолюбний вид, досить широко розповсюджений у плейстоцені [20]. Тривалий час вважали повністю вимерлим на території України. Відомі поодинокі знахідки в Угольському л-ві Карпатського біосферного заповідника [4] і на заході Подільської височини – у заповіднику "Медобори" [26].

Переважає гірський, кальцефільний вид, що населяє сухі, відкриті біотопи. В Угольському л-ві зареєстрований разом з такими червонокнижними видами, як *Granaria frumentum* і *Chondrina clienta* (див. нижче) [4]. Подібно до них, вимагає охорони на рівні охорони біотопів.

14) *Granaria frumentum* (Draparnaud, 1801) (родина Chondrinidae)

Занесений до Червоної книги України [35, 36]. З незрозумілої причини його охоронний статус було понижено від zagrożеного виду (I категорія) у виданні 1994 р. [35] до рідкісного виду у виданні 2009 р. [36].

Населяє гірські масиви Західної та Середньої Європи, Карпати, Балканський півострів [17]. В Україні відомі поодинокі знахідки в Українських Карпатах (Угольське л-во Карпатського біосферного заповідника) [4, 7, 35] і на заході Подільської височини (Гологори) [13, 35]. Очевидно, цього виду стосуються також згадки щодо присутності *Abida secale* (Draparnaud, 1801) біля м. Кам'янець-Подільський у Хмельницькій обл. [24].

Населяє відкриті біотопи, багаті на карбонат кальцію: сухі та теплі схили з низьким трав'яним покривом, кам'яні розсипи та скелі. В Угольському л-ві тримається лише на безлісих ділянках вапнякових стрімчаків [7]. Дані щодо щільності українських популяцій сильно відрізняються у різних виданнях Червоної книги України: 27-80 екз./м² [35], 10-15 екз./м² [36]. Загрозу становить передусім надмірне антропогенне навантаження на заселені молюсками біотопи [35, 36].

15) *Chondrina clienta* (Westerlund, 1883) (родина Chondrinidae)

Занесений до Червоної книги України [35, 36] під назвою *Chondrina avenacea* (Bruguère, 1792) (див. нижче) зі статусом рідкісний вид. Розповсюджений у Середній і Південній Європі, включно з Балканським п-овом (номінативний підвид), на Великому Кавказі із Закавказзя та в гірському Криму (*Ch. clienta caucasica*) [38]. Відомі поодинокі знахідки в Українських Карпатах: Угольське л-во Карпатського біосферного заповідника та г. Великий Камінь хр. Чорний Діл (Чивчини) [35]. Дані В.С. Гітіліса [11] вимагають перевірки через абсолютно нетиповий для виду біотоп (смерековий ліс). Для Українських Карпат часто помилково згадують як *Ch. avenacea*. Опис і зображення *Ch. avenacea* у Червоній книзі України [36] насправді стосуються *Ch. clienta*, про що свідчить розташування зубів в усті та добре виражені радіальні зморшки на поверхні черепашки.

Населяє відкриті біотопи, багаті на карбонат кальцію, переважно вапнякові скельні відслонення в горах. Щільність популяцій переважно не перевищує 20-26 екз./м² [35, 36]. Загрозу становить передусім руйнування заселених молюсками біотопів внаслідок рекреаційного навантаження [35, 36].

16) *Chondrula bielzi* (Kimakowicz, 1890) (родина Enidae)

Занесений до Червоної книги України [36] зі статусом рідкісний вид. Розповсюджений у Румунії (Південні Карпати, Трансільванія), Українських Карпатах [7, 38]. В Україні відомі окремі знахідки в Закарпатській області [7, 14, 38].

Населяє передгірські скельнодубові ліси, місцями трапляється також у поясі букових лісів. Приурочений до підстилки різнотравних лісових угруповань [7]. Середня щільність популяції становить 3-7 екз./м² [36]. Загрозу становлять знищення або антропогенна трансформація лісових біотопів. Спостерігається також загибель молюсків при лісогосподарських роботах і випасанні худоби [36].

17) *Serrulina serrulata* (L.Pfeiffer, 1847) (родина Clausiliidae)

Занесений до Червоної книги України [35, 36] зі статусом вразливий вид. Має майже циркумпонтичний, диз'юнктивний ареал: Кавказ, Туреччина, Болгарія, Румунія, Молдова (заповідник "Кодри"), Українські Карпати [7, 21 та ін.]. В Україні відомі поодинокі знахідки у Тячівському р-ні Закарпатської обл.: поблизу сіл Округла і Широкий Луг і на вапняковому пасмі Угольського л-ва Карпатського біосферного заповідника [7, 21, 35]. Неогеновий релікт.

Населяє широколистяні праліси. Тримається у гнилій деревині: старих пнях, стовбурах повалених дерев [7, 21]. Щільність популяції незначна, становить у середньому 3-8 екз./м² [35] або навіть 1-3 екз./м² [36]. Загрозу становить прибирання гниючої деревини, скорочення площі лісових масивів, заміна корінних лісів на вторинні лісові угруповання [35, 36].

18) *Balea fallax* (Rossmässler, 1836) (родина Clausiliidae)

Розповсюджений у Польщі, Румунії, Сербії, Македонії, Албанії [21]. В Українських Карпатах трапляється лише зі сторони Передкарпаття – на території Івано-Франківської та Чернівецької областей [8, 21, 27].

Населяє гірські мішані та широколистяні ліси. Тримається в підстилці, під корою гниючих дерев та пнів [21]. Загрозу можуть становити знищення або антропогенна трансформація заселених молюсками лісових біотопів. Негативним чинником може бути також прибирання гниючої деревини.

19) *Vestia elata* (Rossmässler, 1836) (родина Clausiliidae)

Основний ареал охоплює Східні Карпати та Трансільванію; трапляється також у Свентокшицьких горах на півдні Польщі [21]. В Україні локально розповсюджений лише у південно-східній частині Українських Карпат та на заході Подільської височини [8, 9]. За прогнозами, глобальні кліматичні зміни можуть призвести до майже повного зникнення *V. elata* на території України протягом найближчих 40 років [10].

Надає перевагу вологим гірським лісам. Тримається у підстилці, під камінням або гниючими стовбурами повалених дерев [21]. Фактори потенційної загрози такі самі, як в попереднього виду.

20) *Limax bielzi* Seibert, 1873 (родина Limacidae)

Відома єдина знахідка в 1982 р. у буковому лісі поблизу с. Жорнава Великоберезнянського р-ну Закарпатської обл. [7]. Видова самостійність *L. bielzi* не є загально визнаною.

21) *Plicuteria lubomirskii* (Slósarski, 1881) (родина Hygromiidae)

Занесений до Червоної книги України [36] зі статусом вразливий вид, хоча він трапляється на території України значно частіше, ніж описані вище *G. frumentum* і

Ch. clienta, які мають статус рідкісного виду [36]. Розповсюджений у гірських областях Середньої Європи: Судетах, Татрах, Карпатах [37]. В Україні спорадично трапляється в Українських Карпатах (переважно зі сторони Передкарпаття) та на заході Подільської височини [7, 8, 27]. Окремі популяції можуть тривалий час зберігатися навіть у межах великих населених пунктів (Львів) [25].

Заселяє переважно ділянки з високою трав'яною рослинністю у лісах (по берегах струмків, на узліссях тощо) та у відкритих біотопах. В Українських Карпатах трапляється переважно у широколистяних лісах (дубових, букових) по берегах струмків та гірських потоків [7, 36]. За даними ЧКУ [36], щільність українських популяцій становить у середньому 4-5 екз./м², інколи – до 10 екз./м². Загрозу може становити руйнування заселених молюсками біотопів унаслідок господарської діяльності.

22) *Trochulus villosulus* (Rossmäslер, 1838) (родина Hygromiidae)

Занесений до Червоної книги України [35, 36], його охоронний статус підвищено від рідкісного виду (III категорія) у виданні 1994 р. [35] до вразливого виду у виданні 2009 р. [36]. Розповсюджений переважно у Західних Карпатах [7]. В Україні відомі поодинокі знахідки у північно-західній частині Передкарпаття – на території Самбірського (ок. м. Самбір, с. Корналовичі, с. Погірці) та Старосамбірського (ок. м. Добромилів) р-нів Львівської обл. [7, 13, 27]. Наприкінці XIX ст. був знайдений також поблизу м. Мукачево (Закарпатська обл.), але у 1980-х рр. повторно виявлений не був [7].

Населяє різнотравні ділянки вздовж річок і струмків у широколистяних (буково-дубових, дубових) і чорновільхових лісах [7]. Щільність популяцій подекуди сягає 25-30 екз./м² [35, 36]. Загрозу може становити вирубування лісів, лісгосподарські роботи, випасання худоби вздовж струмків у лісі [35, 36].

23) *Trochulus bielzi* (A.Schmidt, 1860) (родина Hygromiidae)

Занесений до Червоної книги України [36] зі статусом вразливий вид. Східнокарпатський вид, спорадично трапляється в Українських Карпатах. Відомі його знахідки в Закарпатській, Івано-Франківській, Чернівецькій областях [7, 14, 27, 46].

Населяє передгірні та гірські широколистяні ліси, де тримається на вологих різнотравних ділянках [7]. Щільність популяцій становить 4-5 екз./м² [36]. Загрозу може становити знищення заселених молюсками біотопів унаслідок господарської діяльності.

24) *Monachoides incarnata* (O.F.Müller, 1774) (родина Hygromiidae)

Розповсюджений у гірських областях Середньої та Західної Європи [37]. За даними російських малакологів [37, 46], трапляється в Українських Карпатах включно з Передкарпаттям. Проте О.О. Байдашніков [6] взагалі не включив цей вид до списку наземних молюсків Українських Карпат. Ареал *M. incarnata* на території України вимагає суттєвого уточнення, оскільки за цей вид часто помилково приймають молодих особин широко розповсюдженого у гірській та рівнинній частині заходу України *Monachoides vicina* (Rossmäslер, 1842) [28]. У малакологічному фонді ДПМ зберігаються черепашки *M. incarnata* з Українських Карпат (ок. м. Яремча Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.) та Малого Полісся (ок. м. Жовква Жовківського р-ну Львівської обл.) [27].

25) *Urticicola umbrosa* (C.Pfeiffer, 1828) (родина Hygromiidae)

Розповсюджений у гірських областях Середньої та Південно-Східної Європи [37]. За даними російських малакологів [37, 46], трапляється в Українських Карпатах включно з Передкарпаттям. Проте О.О. Байдашніков [6] взагалі не включив цей вид до списку наземних молюсків Українських Карпат. В ілюстрованому каталозі наземних молюсків колишнього СРСР [46] приведено фотографію *U. umbrosa* з околиць м. Рахів (Закарпатська обл.). В.І. Здун [18] згадує цей вид для околиць сіл Королеве і Мала Копаня (Виноградівський р-н Закарпатської обл.). Очевидно, ареал *U. umbrosa* у гірській та, можливо, рівнинній частині заходу України вимагає суттєвого уточнення. У південно-східній частині Українських Карпат це може бути ускладнено присутністю конхологічно подібного *Prostenomphalia carpathica* (див. нижче) [5, 46].

26) *Prostenomphalia carpathica* Baidashnikov, 1985 (родина Hygromiidae)

Занесений до Червоної книги України [35, 36] зі статусом вразливий вид. Локально розповсюджений в Українських Карпатах: в Чивчинських горах (Верховинський р-н Івано-Франківської обл.) та на їх західних відроггах у Закарпатській обл., де знаходиться типове місцезнаходження (на березі р. Стоговець поблизу с. Луги Рахівського р-ну) [5, 7].

Населяє різнотравні ділянки смерекових лісів по берегах струмків та гірських потоків, а також вільшняки [7]. Дані щодо щільності популяції сильно відрізняються у різних виданнях Червоної книги України: 9-26 екз./м² [35], 5-10 екз./м² [36]. Загрозу становить вирубування лісів, лісгосподарські роботи, випасання худоби вздовж струмків [35, 36].

27) *Arianta petrii* (Kimakowicz, 1890) (родина Helicidae)

Занесений до Червоної книги України [36] зі статусом рідкісний вид (помилково вказаний як *Arianta aethiops* (Bielz, 1853) – див. нижче). Розповсюджений у Східних Карпатах (Україна, північно-східна Румунія) [37]. Раніше вважали підвидом *Arianta aethiops* [37], зараз визнають самостійним видом [46]. Справжній *A. aethiops* в Україні не трапляється, розповсюджений у Карпатах і суміжних гірських областях Середньої Європи [37].

A. petrii населяє високогірні ділянки Українських Карпат [7, 27, 47 та ін.]: полонини, субальпійську рослинність (зарості зеленої вільхи, рідше – гірської сосни), верхню межу смерекових лісів [7, 36 та ін.]. Щільність популяції становить 3-4 екз./м² [36]. Загрозу становить антропогенне навантаження на заселені молюсками біотопи, зокрема випас худоби [36].

28) *Drobacia banatica* (Rossmässler, 1838) (родина Helicidae)

Занесений до Червоної книги України [35, 36] зі статусом рідкісний вид. Розповсюджений у Трансільванії, Банаті, Східній Угорщині [37]. В Україні відомі лише локальні популяції на півдні Закарпатської області [7, 14, 37, 46].

Населяє широколистяні ліси на низькогір'ї, де тримається серед трав'яного покриву [35]. Щільність популяції становить 4-5 екз./м² [36]. Загрозу становить вирубування лісів, зміна їх складу, лісгосподарські роботи, випасання худоби в лісі [35, 36].

29) *Unio crassus* Philipsson, 1788 (родина Unionidae)

Занесений до Червоного списку МСОП (IUCN) зі статусом "Lower Risk / near threatened" [42]. Був рекомендований до занесення до Червоної книги України по II

категорії як вразливий вид [19]. Європейський вид, спорадично розповсюджений по всій території України [19]. У другій половині XIX – першій половині XX ст. був одним з фонових видів перлівницевого у водоймах України, пізніше у зв'язку із антропогенним забрудненням водного середовища кількість і щільність популяцій різко знизилася. В Українських Карпатах трапляється на Закарпатській низовині та Передкарпатті [12, 23, 30, 45].

Реофільний вид, заселяє переважно невеликі чисті річки зі швидкою течією. Є особливо чутливим до забруднення водойм чужорідними речовинами. Загрозу становить антропогенний вплив на гідроекосистеми, який призводить до змін гідрохімічного стану водойм.

30) *Pseudanodonta complanata* (Rossmassler, 1835) (родина Unionidae)

Занесений до Червоного списку МСОП (IUCN) зі статусом "Lower Risk / near threatened" [42]. Був рекомендований до занесення до Червоної книги України по II категорії як вразливий вид [19]. Європейський вид, спорадично розповсюджений по території України [19]. В Українських Карпатах трапляється на Закарпатській низовині та Передкарпатті [12, 18, 22, 30, 45].

Населяє великі та малі річки, їх заплави, озера. Тримається переважно на ділянках зі стоячою або повільно текучою водою, піщаними або піщано-мулистими донними відкладами. В Українських Карпатах стан популяцій є мало дослідженим. На Передкарпатті в околицях с. Ходовичі Стрийського р-ну Львівської обл. щільність заселення водойм, утворених на місці піщано-гравійних кар'єрів, становила 2-10 екз./м² (2002-2004 рр.) [12]. За літературними даними, на території України цей показник переважно не перевищує 0,1-0,4 екз./м² [22].

31) *Sphaerium ovale* (Férussac, 1807) (родина Sphaeriidae)

Був рекомендований до занесення до ЧКУ по IV категорії як мало досліджений вид (вид з недостатньо встановленим ареалом) [19]. Розповсюджений у Європі та Західному Сибіру. Для України та суміжних країн раніше згадувався як *Sphaerium nitidum* Clessin in Westerlund, 1879 або *S. radiatum* Westerlund, 1897. Детальна діагностика цього виду була розроблена порівняно недавно [44], тому точна картина розповсюдження його на території України досі не встановлена [19]. Відомий для Волинської, Рівненської, Хмельницької, Чернігівської, Кіровоградської, Дніпропетровської [19], Житомирської та Львівської [30] областей. У малакологічному фонді ДПМ є окремі вибірки *S. ovale* із Закарпатської низовини (ок. с. Хмільник Іршавського р-ну Закарпатської обл., 2004 р.) та з Передкарпаття (ок. м. Городок Городецького р-ну Львівської обл., 1881 р.) [16].

Трапляється у заплавах водоймах, рідше – у річкових і озерних гідротопах [19].

32) *Pisidium personatum* Malm, 1855 (родина Sphaeriidae)

Був рекомендований до занесення до ЧКУ по III категорії як рідкісний вид [19]. Палеарктичний вид, спорадично розповсюджений по всій території України. Найхарактерніший для гірських і височинних ділянок Карпат, Криму, Подільської височини [19]. Проте літературні дані щодо конкретних місць його збору в Українських Карпатах дуже обмежені [18, 30]

Трапляється у водоймах різного типу [30], але надає перевагу джерелам [19]. Загрозу можуть становити зміни гідрологічного режиму, пов'язані з господарською діяльністю.

Висновки

Узагальнені дані щодо рідкісних та маловідомих моллюсків Українських Карпат підтверджують недостатню представленість наземних і прісноводних моллюсків України в Червоній книзі України. Вони можуть бути використані також при формуванні регіональних Червоних списків, для виділення і подальшої охорони особливо цінних локальних малакокомплексів. Існує необхідність подальших фауністичних і таксономічних (в межах окремих груп) досліджень моллюсків Українських Карпат.

1. Анистратенко В.В. Новый вид рода *Terrestribythinella* (Mollusca Gastropoda Pectinibranchia) из Закарпатья // Вестн. зоологии. – 1995. – № 4. – С. 66-68.
2. Анистратенко В.В. Определитель гребнежаберных моллюсков (Gastropoda Pectinibranchia) фауны Украины. Часть 2. Пресноводные и наземные // Вестн. зоологии. – 1998. – Отд. вып. № 8. – С. 67-117.
3. Анистратенко В.В., Стадниченко А.П. Литоринообразные, риссоидобразные // Фауна Украины. Т. 29: Моллюски. Вып. 1, кн. 2. – К.: Наук. думка, 1994. – 175 с.
4. Байдашников А. А. Наземные моллюски Закарпатской области и их распространение по основным ландшафтам и растительным сообществам // Труды ЗИН СССР. – Л., 1985. – Т. 135. – С. 44-66.
5. Байдашников А.А. Новый для науки наземный легочный моллюск из Восточных Карпат // Зоол. журн. – 1985. – Т. 64, вып. 2. – С. 206-211.
6. Байдашников А. А. Зоогеографический состав и формирование наземной малакофауны Украинских Карпат // Зоол. журн. – 1988. – Т. 67, вып. 12. – С. 1787-1797.
7. Байдашников А. А. Редкие наземные моллюски Украинских Карпат и пути их сохранения // Вестн. зоологии. – 1989. – № 3. – С. 37-41.
8. Байдашников А. А. Наземная малакофауна Украинского Полесья. Сообщение 2. Формирование наземных малакокомплексов // Вестн. зоологии. – 1996. – № 3. – С. 3-12.
9. Байдашников А.А. Внутривидовая изменчивость видов рода *Vestia* (Gastropoda, Pulmonata, Clausiliidae) в Украине // Вестн. зоологии. – 2007. – Т. 41, № 4. – С. 291-304.
10. Байдашников А.А., Титар В.М. Ареал видов рода *Vestia* Hesse, 1916 (Gastropoda, Pulmonata, Clausiliidae) в Украине: современное состояние и прогноз на будущее // Эколого-функціональні та фауністичні аспекти дослідження моллюсків, їх роль у біоіндикації стану навколишнього середовища: Зб. наук. праць. – Вип. 2. – Житомир, 2006. – С. 11-14.
11. Гитилис В. С. Наземные моллюски Советской Буковины // Животный мир Советской Буковины. – Черновцы: Изд-во ЧГУ, 1959. – С. 264-278.
12. Гураль Р.І. Клас: Двостулкові – *Bivalvia* // Башта А.-Т. В., Канарський Ю.В., Решетило О.С. та ін. Рідкісні види тварин Львівської області. – Львів, 2006. – С. 105-107.
13. Гураль Р.І., Сверлова Н.В. Клас: Черевоногі – *Gastropoda* // Башта А.-Т. В., Канарський Ю.В., Решетило О.С. та ін. Рідкісні види тварин Львівської області. – Львів, 2006. – С. 101-104.
14. Гураль-Сверлова Н.В., Гураль Р.І. К исследованию наземных моллюсков (Gastropoda) буковых пралесов Карпатского биосферного заповедника // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. "Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій" (м. Сарни, 11-13 червня 2009 р.). – Рівне: ВАТ "Рівненська друкарня", 2009. – С. 382-388.
15. Гураль-Сверлова Н.В., Гураль Р.І. Интересные находки брюхоногих моллюсков (Gastropoda, Aciculidae, Terrestribythinellidae) на территории Украинских Карпат // Зоол. журн. – 2009. – Т. 88, вып. 7. – С. 794-799.

16. Гураль-Сверлова Н.В., Гураль Р.И. Моллюски рода *Sphaerium* (Bivalvia, Sphaeriidae) в фондах Государственного природоведческого музея // Биол. вестник (Харьков. нац. ун-т). – 2009. – Т. 13, № 1-2. – С. 72-75.
17. Дамянов С. Г., Лихарев И. М. Сухоzemни охлюви (Gastropoda terrestria). – София, 1975. – 425 с. – (Фауна на България. Т. 4).
18. Здун В. І. До фауни молюсків Закарпаття // Наук. зап. Наук.-природозн. музею АН УРСР. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – С. 83-95.
19. Корнюшин А.В. О видовом составе пресноводных двустворчатых моллюсков Украины и стратегии их охраны // Вестн. зоологии. – 2002. – Т. 36, № 1. – С. 9-23.
20. Куница Н.А. Стратиграфия и малакофауна плейстоцена Украины. – Черновцы, 1974. – 82 с.
21. Лихарев И. М. Клаузилииды (Clausiliidae). – М.-Л.: Наука, 1962. – 317 с. – (Фауна СССР. Т. 3, вып. 4. Нов. сер. № 83).
22. Мельниченко Р.К., Павлюченко О.В., Гураль Р.І. Розповсюдження, екологія і морфологія *Pseudanodonta* (Mollusca, Bivalvia, Unionidae) фауни України // Наук. зап. Держ. природозн. музею. – 2005. – Т. 21. – С. 89-100.
23. Мельниченко Р.К., Янович Л.М., Корнюшин А.В. Изменчивость морфометрических признаков раковин, особенности экологии и биология размножения моллюсков видового комплекса *Unio crassus* (Bivalvia, Unionidae) фауны Украины // Вестн. зоологии. – 2004. – Т. 38, № 3. – С. 19-35.
24. Новицький О.Ю. Моллюски Вінницької та Кам'янець-Подільської областей // Зб. праць Зоол. муз. Ін-ту зоології та біології АН УРСР. – 1938. – № 21-22. – С. 139-152.
25. Сверлова Н.В. Биотопическое распределение наземных моллюсков города Львова и его окрестностей // Вестн. зоологии. – 2000. – Т. 34, № 3. – С. 73-77.
26. Сверлова Н.В. Історія і стан вивчення наземної малакофауни (Gastropoda, Pulmonata) заповідника "Медобори" // Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття. – Гримаїлів-Тернопіль: Лілея, 2003. – С. 499-507.
27. Сверлова Н.В. Наукові колекції Державного природознавчого музею. Вип. 1. Наземні молюски. – Львів, 2004. – 200 с.
28. Сверлова Н.В. О распространении некоторых видов наземных моллюсков на территории Украины // Ruthenica. – 2006. – Т. 16. – № 1-2. – С. 119-139.
29. Ситникова Т.Я., Старобогатов Я.И., Анистратенко В.В. Анатомия и систематическое положение некоторых мелких Pectinibranchia (Mollusca, Gastropoda) фауны Европы // Вестн. зоологии. – 1992. – № 6. – С. 3-12.
30. Стадниченко А.П. Перлівниці. Кулькові. (Unionidae, Cycladidae). – К.: Наук. думка. – 1984. – 373 с. (Фауна України. Т. 29. Моллюски. Вип. 9).
31. Стадниченко А.П. Прудовиковообразные (пузырчковые, витушковые, катушковые). – К.: Наук. думка, 1990. – 292 с. – (Фауна Украины. Т. 29. Моллюски. Вип. 4).
32. Стадниченко А.П. Прудовиковые и чашечковые (Lymnaeidae, Acroloxidae) Украины. – К.: Центр учебной литературы, 2004. – 327 с.
33. Стадниченко А.П., Иваненко Л.Д. Новые и малоизвестные виды пресноводных легочных моллюсков (Gastropoda: Pulmonata) Украинской ССР / Житомирский гос. пед-инт. – Житомир, 1985. – 14 с. – Деп. в Укр. НИНТИ 11.09.85 г., № 2133 – Ук-85.
34. Уваева А., Гураль Р. Особенности распространения и экология моллюсков семейства Planorbidae (Gastropoda, Pulmonata) Украины // Ruthenica. – 2008. – Т. 18, № 2. – С. 25-38.
35. Червона книга України. Тваринний світ / відп. ред. М.М. Щербак. – К.: "Українська енциклопедія" ім. М.П.Бажана, 1994. – 464 с.
36. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І.А. Акімова. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.
37. Шилейко А. А. Наземные моллюски надсемейства Helicoidea. – Л.: Наука, 1978. – 384 с. – (Фауна СССР. Моллюски. Т. 3, вып. 6. Нов. сер. № 117).

38. Шилейко А.А. Наземные моллюски подотряда Pupillina фауны СССР (Gastropoda, Pulmonata, Geophila). – Л.: Наука, 1984. – 399 с. – (Фауна СССР. Моллюски. Т. 3, вып. 6. Нов. сер. № 130).
39. Wałowski J. Mięczaki (Mollusca) – Lwów: Wyd-wo Muzeum im. Dzieduszyckich, 1891. – 264 s.
40. Boeters H.D., Gittenberger E., Subai P. Die Aciculidae (Mollusca: Gastropoda: Prosobranchia) // Zool. Verh. – 1989. – N 252. – S. 3-234.
41. Glöer P. Süßwassergastropoden Nord- und Mitteleuropas. Bestimmungsschlüssel, Lebensweise, Verbreitung. – Hackenheim: ConchBooks, 2002. – 327 S. – (Die Tierwelt Deutschlands und der angrenzenden Meeresteile nach ihren Merkmalen und nach ihrer Lebensweise. T. 73).
42. IUCN 2010. IUCN Red List of Threatened Species. Version 2010.4 / www.iucnredlist.org
43. Jackiewicz M. *Acicula (Hyalacme) jankowskiana* sp.n. (Gastropoda, Prosobranchia) from East Carpathians // Bull. Soc. Amis Sci. Lett. Poznań, Série D. – 1979. – L. 19. – P. 95-98.
44. Korniuszin A.V. Taxonomic revision of the genus *Sphaerium* sensu lato in the Palearctic Region, with some notes on the North American species // Arch. Molluskenkunde. – 2001. – Vol. 129, N 1/2. – P. 77-122.
45. Sárkány-Kiss A. A study of aquatic molluscs in the Upper Tisa // The Upper Tisa Valley. Preparatory proposal for Ramsar site designation and an ecological background Hungarian, Romanian, Slovakian and Ukrainian co-operation / Eds. J.Hamar & A. Sárkány-Kiss. – Szeged, 1999. – P. 409-412.
46. Sysoev A., Schileyko A. Land Snails and Slugs of Russia and Adjacent Countries // Pensoft Series Faunistica. Vol. 87. – Sofia-Moscow: Pensoft, 2009. – 454 p.
47. Urbanski J. Bemerkenswerte Weichtierfunde aus Polen // Fragm. Faun. Mus. Zool. Polon. – Warszawa, 1937. – T. 3, N 3. – S. 11-20.

Державний природознавчий музей НАН України, Львів
e-mail: sverlova@museum.lviv.net, gural@museum.lviv.net

Гураль-Сверлова Н.В., Гураль Р.І.

Редкие и малоизвестные моллюски (Gastropoda et Bivalvia) Украинских Карпат

В статье проанализированы сведения о краснокнижных, редких и малоизвестных моллюсках, зарегистрированных на территории Украинских Карпат (включая Предкарпатье и Закарпатскую низменность). Большинство из описанных видов нуждаются в специальной охране (преимущественно на уровне охраны заселенных моллюсками биотопов) или более детального изучения.

Ключевые слова: моллюски, *Gastropoda*, *Bivalvia*, охрана, Карпаты, Украина.

Gural-Sverlova N.V., Gural R.I.

Rare and little-known molluscs (Gastropoda et Bivalvia) of Ukrainian Carpathians

The information about the put in to Red List of Ukraine, rare and little-known molluscs registered on the territory of Ukrainian Carpathians (including Ciscarpathia and Transcarpathia lowland) are analysed in this article. The most from described species need in the special protection (mainly on the level of the protection of the settled by molluscs biotopes) or in the more detail studying.

Key words: land molluscs, *Gastropoda*, *Bivalvia*, protection, Carpathians, Ukraine.